אישים באגרות הראי"ה

הרב שמריה מנשה הכהן אדלר

תלמיד חכם ומקובל בלונדון, מחבר ביאור על "ראש מילין" של הרב קוק · שנות חייו אינן ידועות לנו

3 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

הרב שמריה מנשה הכהן אדלר היה תלמיד חכם ומקובל בלונדון. לפי המכלול, חיבר עוד בחיי הרב קוק ביאור מקיף על ספרו "ראש מילין", שלא יצא לאור. הרב קוק הכיר את החיבור ואמר שהוא מבאר את הספר על דרך הקבלה בלבד. פרטים ביוגרפיים נוספים עליו לא מצאנו במקורות שבדקנו.

הרב קוק על הרב שמריה מנשה אדלר

הרב קוק הכיר את הרב אדלר בלונדון, והעריך מאוד את למדנותו ואת ענוותנותו: "אם כי הוא אל הכלים נחבא", תורתו עליו מכרזת, ושקידתו הגדולה "היא העולה למעלה למעלה". בהסכמה לספרו הרב קוק מספר שמאז יצא "ראש מילין" עסק הרב אדלר בביאור רמזיו על פי דברי המקובלים (כרך ג', אגרת תתקטז).

הרב קוק קורא את ביאורו של הרב אדלר על "ראש מילין" בשמחה, ומוסיף הערות משלו: מבאר את המילים "את צורת האריאלית הנשמתית שבקרבנו", שרבים מתקשים בהן, ומבקש למחוק ביטוי שמייחס תואר לאין סוף, "דלית מחשבה תפיסא ביה כלל" (כרך ג', אגרת תתצו). גם אחרי שחזר לארץ ישראל המשיכו השניים להתכתב בדברי תורה ובקבלה, למשל על ההבדל בין מידת ציון למידת ירושלים (כרך ד', אגרת ארעז).

האגרות

כרך ג', אגרת תתצו: הערות הרב קוק על ביאורו של הרב אדלר ל"ראש מילין": ביאור המילים "צורת האריאלית הנשמתית", ותיקון ביטוי שמייחס תואר לאין סוף.

"שמח לבי לראות דברי קדשו הנחמדים, בהרחיבו את המשכיות אשר בראש מילין"

כרך ג', אגרת תתקטז: הסכמה לספרו של הרב אדלר, בחידושי הלכה ובביאור רמזי "ראש מילין" על פי דברי המקובלים.

"אשר מאז ידעתיו הכרתי את יקרת ערכו, אם כי הוא אל הכלים נחבא"

כרך ד', אגרת ארעז: בדברי קבלה: מידת ציון פנימית יותר ממידת ירושלים, ולכן קדושתה פחות ניכרת בעולם הזה. ועוד הערות בהלכה.

"ועד"ת שהעיר שציון היא מדה יותר פנימית מירושלים"

ראו גם

על "ראש מילין" ועל הביאורים שחוברו לו. ("ראש מילין", המכלול)

נוסח האגרות – עם ביאור

3 האגרות שבהן נזכר הרב שמריה מנשה אדלר, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות: בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתצו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ערב ר"ח מנחם אב תרע"ח - הרוגייט **נמען:** הרב מנשה הכהן אדלר (מפרש 'ריש מילין')

הרב קוק שמח בפירושו על 'ריש מילין'. 'הצורה האריאלית הנשמתית' - מלשון 'אריאלי', 'ארי דבי עילאי', גבורת החסד, וגימטריות של שם ע"ב. יש למחוק את הביטוי 'אין סוף... עצם אור שכלי קדמון', כי אין לייחס שום גדר או תואר לאין סוף (מהר"ל, מהר"ם אלשקר, התניא, ר' אברהם הירירה).

עיקרי הדברים

- שבח לפירוש.
- 'הצורה האריאלית'.
- אין תואר לאין סוף.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ער"ח[2] מנ"א[3], תרע"ח[4], האראגייטה.

ברכת ד' וכט"ס[5] לכ'[6] י'ד"נ[7] הרב המאוה"ג[8] סוע"ה[9] אוצר תו"י[10] טהורה מו"ה[11] מנשה הכהן אדלר [הרב שמריה מנשה הכהן אדלר, רב בלונדון, שחיבר פירוש לספרו של הרב קוק "ראש מילין"] שליט"א[12] וכא"ל[13] שלו'[14] וברכה באה"ר[15].

אחדשה"ט[16].

שמח לבי לראות דברי קדשו הנחמדים, בהרחיבו את המשכיות אשר בראש מילין, וקונטרס ההקדמה אשר הי'[17] כעת למראה עיני גם הוא יפה אף נעים, כמעשהו בקודש בגוף המחברת.

ולחבת דבריו הטהורים אעיר, שחסר מלבאר את המבטא "את צורת האריאלית הנשמתית שבקרבנו", שרבים מתקשים בהבנתו. והכונה היא מלשון "אריאל", שהוא מלשון "ארי" מיסוד הקודש העליון "ארי דבי עילאי" [חולין נט] שהיא גבורת החסד, "פני ארי' אל הימין", [יחזקאל א, י] ואור החכמה אצור שם, כי בחסד מתגלה אור קדושת החכמה העליונה, ואריה עה"כ[18] הוא בגימ' גבורה, והוא כמנין ריו"ו אותיות של שם ע"ב[19], שהוא יסוד החסד, וסוד האותיות הם ע"ב: ג' אותיות מילוי של כל אות מכ"ב אותיות של א"ב[20] הרי ס"ו, וה' אותיות מנצפ"ך[21], עה"כ הרי ע"ב, שהוא רז התכללות החסדים עם הגבורות בראשית התעלומה העליונה. והאדם בהיותו כדוגמא של מעלה, עוז גבורתו הוא בתעלומת נשמתו, המתיחדת ברעותא סתימאה עם קונה ויוצרה ב"ה, שאז הוא צדיק ככפיר יבטח. [על פי משלי כח, א] ולברר ברירות הענין צריך אורך רב מאד.

גם זאת אעיר, מש"כ[22] כת"ר[23] בדי' י"א שורה י"ז בקונטרסו: "א"ס ית"ש[24] שהוא עצם אור שכלי הקדמון", זה צריך לתקן, כי מנוי' וגמורה בסוד חכמי אמת, כי חלילה ליחש שום גדר ותואר לא"ס[25], דלית מחשבה תפיסא ביה כלל, [שאין מחשבה תופסת בו כלל (תיקוני זוהר, הקדמה)] ולא רמוז אפילו בקוצו ש"י, כי אם הכל מעיד על מציאותו ושלמותו כביכול, ואפילו תוארים כאלה אינם שייכים לגביה באמת, כי הוא

נעלה מכל הגיון ומחשבה. וכבר הרעיש עולם מוהר"ל[26] מפראג [המהר"ל מפראג] ז"ל[27] על הפילוסופים שהגדירו את ד' בהגדרת הדעת, וכן הגאון מהר"ם[28] אלשקר העיר ע"ז[29] בכל תוקף בהשגותיו על רש"ט[30] בעל האמונות, [ר' שם טוב אבן שם טוב, מחבר "ספר האמונות", שיצא נגד הפילוסופיה] הנדפסות בסוף תשובותיו, וביחד עם ספר האמונות לרש"ט[31]. והענין מלא בד' הזוהר והתיקונים וכל גדולי המקובלים ז"ל, ובס' תניא להגר"ז[32] מלאדי [רבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד] ז"ל כתב בהגהה בראש ספרו שדברי הרמב"ם[33] בתואר הוא המדע הוא היודע הוא הידוע צדקו רק בבחי' חב"ד[34] דאצילות, ולא חו"ש[35] באי"ס[36], וגם הרמב"ם ז"ל האריך רק לבאר את התארים הללו מצד השלילות שבהם. ובס' בית אלקים להמקובל החוקר ר' אברהם אריא [ר' אברהם כהן די הררה, תלמידו של ר' ישראל סרוג] תלמידו של הר"י[37] סרוק תלמיד האר"י[38] ז"ל באר שמזה הטעם יש בקליפה בחי' י"א ספירות בסוד י"א סמני הקטורת עם חלבנה, [כריתות ו: החלבנה, שריחה רע, נמנית עם סממני הקטורת] כדי לבררם, וי"א יריעות עזים, [שמות כו, ז] בסוד כל המוסיף גורע, משום שהחיצונים בטפשותם מיחשים איזה ציור והתדמות לא"ס, ומזה נובע כל יסוד טעותם, ד' יצילנו.

ע"כ[39] צריך למחוק התיבות האחדות הללו כאשר הקפתים בפנים. והשי"ת[40] יאיר עינינו בתורתו, ויחננו דעה והשכל לדעת את דרכיו ולעבדו בלבב שלם, ונזכה לחזות בבנין עיר קדשנו, ומבין המצרים ירחיב לנו ברחמיו לרומם קרן ישע, וישמח לב מבקשי ד'.

והי'[41] זה שלו' כנה"י[42] ונפש ידי"ע[43] דוש"ת[44] באה"ר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ער"ח - ערב ראש חודש
3. מנ"א - מנחם אב
4. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
5. וכט"ס - וכל טוב סלה
6. לכ' - לכבוד
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. המאוה"ג - המאור הגדול
9. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
10. תו"י - תורה ויראה
11. מו"ה - מורנו הרב
12. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
13. וכא"ל - וכל אשר לו
14. שלו' - שלום
15. באה"ר - באהבה רבה
16. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
17. הי' - היה
18. עה"כ - על הכתוב
19. ע"ב - עמוד ב
20. א"ב - אלף בית
21. מנצפ"ך - מנצפ"ך - האותיות הסופיות

22. מש"כ - מה שכתב
23. כת"ר - כבוד תורתו
24. ית"ש - יתברך שמו
25. לא"ס - לאין סוף
26. מוהר"ל - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ל (כגון לוי / ליב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
27. ז"ל - זכרונו לברכה
28. מהר"ם - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ם (כגון ם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
29. ע"ז - על זה
30. רש"ט - רבי שמואל ט... / רבי שבתי ט... - שם אדם
31. לרש"ט - לרבי שמואל ט... - שם אדם
32. להגר"ז - ל + הגר"ז: הגאון רבי שם שמתחיל באות ז (כגון זאב / זלמן / זכריה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
33. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
34. חב"ד - חכמה בינה דעת (חסידות חב"ד)
35. חו"ש - חס ושלום
36. באי"ס - באין סוף
37. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
38. האר"י - האר"י הקדוש - רבי יצחק לוריא
39. ע"כ - על כן
40. והשי"ת - והשם יתברך
41. והי' - והיה
42. כנה"י - כנפשו היקרה
43. ידי"ע - ידידו עוז
44. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקטז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: א' דראש חודש מרחשון תרע"ט - לונדון **נמען:** הסכמה לספר הרב שמריה מנשה הכהן אדלר

הסכמה ושבח לרב אדלר, 'סיני ועוקר הרים', שנחבא אל הכלים, מחדש בגמרא, בפירוש רש"י, בתוספות ובפוסקים, ומעיין גם בספרי חכמי האמת. בספרו הרב אדלר מבאר את 'ריש מילין' (על מדרש האותיות, הניקוד והטעמים), ומרחיב גם במקצועות אחרים בהלכה ובאגדה. הרב קוק קורא לכל יראי ה' להביא את הספר לבתיהם.

עיקרי הדברים

- הסכמה לספר.
- שבח הרב אדלר.
- פירוש על 'ריש מילין'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] הנה הלום ראיתי מראות בקודש, אשר הביא והגיש לפני איש חי רב פעלים, ידידי וחביבי הרב המאוה"ג[2] סיני ועוקר הרים, [בקיא וחריף (הוריות יד)] עמוס בתורה ויראה חכמה ומעשים טובים, מוהר"ר[3] שמריה מנשה הכהן אדלר שליט"א[4],

אשר מאז ידעתיו הכרתי את יקרת ערכו, אם כי הוא אל הכלים נחבא ושייף עייל שייף נפיק, [נכנס ויוצא בענווה (ארמית)] אמנם תורתו עליו מכרזת ושקידתו הגדולה היא העולה למעלה למעלה, וחוץ מאשר הרבה מקנתו בגפ"ת[5] ופוסקים בשכל ישר וסברא למגמר ולמסבר ובפלפולא טבא חידש חידושים יקרים וחשובים, עוד פשט ידו לפנים, וביראת ד' תמימה בספרי חכמי אמת הגה ומצא כדי מדתו, ומשמיא זכו ליה לבאר דברים ישרים ע"פ[6] הקדמות ברורות אבני חן ממקור הקודש מוצאות. ומעת יצא ספר קטן הכמות ראש מלין, ["ראש מילין", חיבורו של הרב קוק על האותיות, התגין, הנקודות והטעמים, שנדפס בלונדון בתרע"ז] למדרש האותיות והתנו"ט[7], שם בו מעינו בעתים ידועים, כאשר יספר בהקדמת ספרו היקר, והרבה לחשוף מטמוני המסתרים הרמוזים בראשי המילין, ע"פ יסודות איתנים מוצאם ממכון קודש הקדשים דברי המקובלים וגדולי חכמי ישראל הקדמונים, אף גם זאת הרחיב והגדיל במערכות תבונתו לצאת בשער, ומעינותיו יפוצו אמרות טהורות בכמה מקצועות בתורה בהלכה והגדה, כל חיך הטועם יאמר לי לי.

על כן הנני בזה לקרא לכל יראי ד' אוהבי תורתו באו והביאו אל בתיכם ברכה מקודש, הספר היקר הלזה, ותתענג בדשן נפשכם, בנעימת תורה ויראה, וד' יצוה אתכם את הברכה, ומקודש ישלח מהרה עזרו לעם קרובו, והלכו עורים בדרך לא ידעו [ישעיהו מב, טז] אדריכם ומחשך יושם לפניהם לאור כדבר ד' אשר נאמן ב"ב[8] בקרוב.

בעה"ח א' דר"ח מרחשון עטר"ת פה"ק לונדון יצ"ו

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. המאוה"ג - המאור הגדול
3. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. בגפ"ת - בגליל פתח תקוה (או: בגבול פתח תקוה)
6. ע"פ - על פי
7. והתנו"ט - והתנועות והטעמים
8. ב"ב - בני ביתו

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג טבת תרפ"ה **נמען:** הרב שמריה מנשה אדלר

על הערתו שציון פנימית מירושלים: נכון לפי הקבלה, אבל דווקא משום כך הקדושה הפנימית אינה ניכרת בעולם, כמו שקדושת שבת, שהיא מדת מלכות, מתגלה יותר; לכן ציון מקום המלכות, וירושלים מקום המקדש. במצבה: העיקר אם נבנתה מלכתחילה כדי שהעבודה תקובץ סביבה (רמב"ן). בתוספת: שליחות לגוי באיסור חסימה - לפי הרמב"ן עניין צער בעלי חיים הוא שהאדם לא יתרגל באכזריות, ולכן אין בו מדת שליחות.

עיקרי הדברים

- ציון וירושלים.
- המצבה.
- הלכה: חסימה ושליחות.

נוסח האגרת עם ביאור

כ"ג טבת ה'

שלו'[1] וברכה לכ'[2] ידי"ע[3] הרב הגאון החו"ב[4] סוע"ה[5] מו"ה[6] שמרי' מנשה אדלר [הרב שמריה מנשה אדלר, מחבר שו"ת "מראה כהן"] שליט"א[7] אחדשה"ט[8] באה"ר[9]

הגיעני יקרתו, ובאה לידי אחר זמן הגון וטרם נחתי מעמל דרכי עדיין ולא אוכל להאריך. ועד"ת[10] שהעיר שציון היא מדה יותר פנימית מירושלים, זהו דבר פשוט וכל מתחיל בקבלה יודע, שציון מדת צדיק יס"ע[11] וירושלים היא במלכות, [בקבלה, ציון כנגד ספירת יסוד ("צדיק יסוד עולם"), וירושלים כנגד ספירת מלכות] אבל יש גם בחי' ירושלים עליונה בבינה, [ירושלים של מעלה, כנגד ספירת בינה] אלא שא"ז[12] מענייננו, שלעומת זה יש ג"כ[13] בחי' ציון שם, שהוא עוד יותר פנימית. אבל עיקר הדבר הוא: כמו שימות החול הם לעומת המדות כולן ו"ק, [ששת ימי החול כנגד שש הספירות ("ו' קצוות"), והשבת כנגד המלכות] והשבת בחי' מלכות שהיא אחרונה, ומ"מ[14] מטעם זה עצמו קדושת ש"ק[15] יותר מתגלה בעולם, מפני שגובהן של המדות העליונות אינו מניח להן לגלות קדושתן בעולם רק מדת מלכות ראוי' לכך, ובשביל כך קדושת שבת היא כ"כ[16] חמורה. כמ"כ[17] מתוך שמדת ציון היא פנימית, אינה בעוה"ז[18] ניכרת בקדושתה, ע"כ[19] היא כאן מקום הממלכה, ולא מקום המקדש כמפורסם לעומדים בעה"ק[20], ובודאי הקדושה היותר פנימית מקדשת גם המלכות הארצית, אבל מדת ירושלים מפני שהיא חיצונה לגבי ציון בשורש שלה, היא למטה מתגלה בכח הקדושה, וע"כ[21] אנו אומרים: לציון עירך ולירושלים בית מקדשך, [מתוך תפילת מוסף לשלוש רגלים] ואע"פ[22] שיש דבר ד' שהוא בחי' נבואה מנו"ה[23] [מנצח והוד, הספירות שמהן הנבואה] למטה מתורה שבכ' שהיא מדת ת"ת[24], [מידת תפארת] מ"מ[25] יש ג"כ בחי' דבר ד' שהוא שורש הבריאה ומקור התורה מן השמים, ובדבר ד' שמים נעשו, [תהלים לג, ו] שכולל ג"כ השמים העליונים, והדברים עתיקים.

וענין מצבה, עיקרה היא לדי הרמב"ם[26] לקבץ סביבותי, [ענין המצבה, שהתורה אסרה: לדעת הרמב"ם, עיקר האיסור הוא בבניין שנועד שיתקבצו סביבו לעבודה] ואין מדברים על מקרים אם הוא עושה שנוי וגודר המקום, אבל עיקר הדבר תלוי אם לכתחלה כשבנה הלכות ע"ז[27] פ"ו ה"ו[28] [רמב"ם, הלכות עבודה זרה ו, ו] המצבה בנה שיהי'[29] הקבוץ של העבודה סביב לה, וכידוע בטעמי המצות להרמב"ם[30] במו"נ[31] שהתורה דברה על הרוב והעיקר ולא על דברים זרים יוצאים מן הרגילות.

והנני בזה חותם בברכה ישלח השי"ת[32] רפו"ש[33] לבתו החולה, בבריות גופא ונהורא מעליא [בבריאות הגוף ובאור עליון (ארמית)] בתושחי"[34] לאוי"ט[35], וכתי"ר[36] ירומם אף ינשא וישכח עמלו ועניו, ויזכה לעסוק בתורה מתוך הרחבה כנה"י[37] ונפש ידי"ע דוש"ת[38] באה"ר

אברהם יצחק ה"ק

לחבת הקודש אעיר במש"כ[39] מר בח"ב[40] סי'[41] ט"ז סק"י[42]. בחילוק דשליחות, דל"ש[43] [שלא שייך] בחילול שבת גם בלא טעמא דאין שלד"ע[44], [אין שליח לדבר עבירה] משום דעיקר כונת התורה היא שלא יעשה, ולא שלא יעשה, ג"א[45] דברתי בזה בקושי' תשו' פני"י[46], [תשובת "פני יהושע"] בהא דב"מ[47] צי' מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתך ודוש בה, [בבא מציעא צ, על איסור "לא תחסום שור בדישו"] דנקטי' התם משום הספק אי איכא במידי דלאו בעלמא, והערת פני"י הנ"ל[48] היא לפי"ד[49] ר"ת[50] באיזהו נש רשליחות לחומרא אי' בעכום, א"כ[51] תיפ"ל[52] מטעם שליחות, ובמידי דחומרא גם שליחות לד"ע[53] לא מהני כהא דריבית שם, ולפי"ד[54] הנ"ל י"ל[55] דאם היינו אומרים שתורה מקפדת על עצם צער הבע"ח[56], במצות ששייך לזכותם, כמו חסימה וכיו"ב[57], אז היתה הקפידא שלא יעשה, והי'[58] שייך בזה שליחות זולת החסרון דדב"ע[59], וממילא הי'[60] מקום לומר שיש שליחות לנכרי לחומרא, אבל כבר כתב הרמב"ן[61] בנימוקי תורה, [הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים כב, ו), על שילוח הקן] דאין הטעם באיסורים השייכים לזכות בע"ח משום הבע"ח מצד עצמם, מאחר שהתירה תורה גם נטילת נפשם לצורך האדם, אלא שהתורה רצתה שהאדם לא ילמד מדת האכזריות וכיו"ב, א"כ אין קפידת התורה שלא יעשה דבר זה, דבכה"ג[62] הי' שייך שליחות זולת העיכוב של שלד"ע, אלא הקפידא היא שהאיש לא יעשה זה ולא יתרגל באכזריות, א"כ אין מדת השליחות נוהגת בכה"ג[63] ג"כ אם הי' הדבר רשות, או אפילו מצוה, כמו מצות שבגוף וכיו"ב, ע"כ לא נשאר לנו טעם אחר לאיסור רק אם נאמר דאיכא איסור שבות, לאו דוקא בשבת דסקילה, אלא ג"כ במידי דאיסור לאו כמו חסימה. ידי"ע הנ"ל ראוי הוא ספרו המפואר להרחיב משכיותיו ולהאריך אדותו הרבה, אבל טרדותי המרובות מעכבות עלי הנ"ל

1. שלו' - שלום
2. לכ' - לכבוד
3. ידי"ע - ידידו עוז
4. החו"ב - החריף ובקי
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב

9. באה"ר - באהבה רבה
10. ועד"ת - ועל דבר תורה
11. יס"ע - יסוד עולם
12. שא"ז - שאין זה
13. ג"כ - גם כן
14. ומ"מ - ומכל מקום
15. ש"ק - שבת קודש
16. כ"כ - כל כך
17. כמ"כ - כמו כן
18. בעוה"ז - בעולם הזה
19. ע"כ - על כן
20. בעה"ק - בעיר הקודש
21. וע"כ - ועל כן
22. ואע"פ - ואף על פי
23. מנו"ה - מנצח והוד
24. ת"ת - תלמוד תורה
25. מ"מ - מכל מקום
26. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
27. ע"ז - עבודה זרה
28. ה"ו - הלכה ו' (בציון מקור); אחרי שם מקום או אדם: השם ישמרהו
29. שיהי' - שיהיה
30. להרמב"ם - לרבי משה בן מימון
31. במו"נ - במורה נבוכים
32. השי"ת - השם יתברך
33. רפו"ש - רפואה שלמה
34. בתושח"י - בתוך שאר חולי ישראל
35. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
36. וכת"ר - וכבוד תורתו
37. כנה"י - כנפשו היקרה
38. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
39. במש"כ - במה שכתב
40. בח"ב - בחלק ב'
41. סי' - סימן
42. סק"י - סעיף קטן י
43. דל"ש - דלא שייך
44. שלד"ע - שלדעתי
45. ג"א - גם אני / גם אנו
46. פנ"י - פני יהושע (שם ספר)
47. דב"מ - דבבא מציעא
48. הנ"ל - הנזכר לעיל
49. לפ"ד - לפי דעתי
50. ר"ת - ראשי תיבות (בציון מקור: רבנו תם)
51. א"כ - אם כן
52. תיפ"ל - תיפוק ליה (נלמד ממילא)
53. לד"ע - לדבר עבירה
54. ולפ"ד - ולפי דעתי
55. י"ל - יש לומר

56. הבע"ח - הבעלי חיים
57. וכיו"ב - וכיוצא בזה
58. והי' - והיה
59. דדב"ע - דדבר עבירה
60. הי' - היה
61. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
62. דבכה"ג - דבכהאי גוונא
63. בכה"ג - בכהאי גוונא